

Engelli Çocuklar ve Kardeşleri için Uygulanan Grup Aktivitelerinin Toplumsal Katılım ve Kardeş İlişkileri Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Pilot Çalışma

Investigation the Effects of Group Activities on Social Participation and Sibling Relationship Applied to Disabled Children and Their Siblings: A Pilot Study

Esra Leman ÜSTDAĞ¹, Gonca BUMİN²

¹ Erg., Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü, leman_esra@hotmail.com (Sorumlu Yazar)

² Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ergoterapi Bölümü, gbumin@hacettepe.edu.tr

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın amacı engelli çocuklar ve kardeşlerine uygulanan grup aktivitelerinin çocukların toplumsal katılımları ve kardeş ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. **Gereç ve Yöntem:** Çalışmaya araştırma grubu olarak 4 engelli çocuk ve onların sağlıklı kardeşleri dahil edilmiştir. Kontrol grubu olarak ise 4 engelli çocuk ve onların sağlıklı kardeşleri çalışmaya katılmıştır. Araştırma grubundaki çocuklara 4 hafta boyunca çocukların ilgi ve isteklerine göre haftada bir gün 1,5 saat grup aktiviteleri yapılmıştır. Değerlendirme ölçekleri olarak Demografik Bilgi Toplama Anketi, toplumsal katılım için Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası (CAPS) ve kardeş ilişkileri için Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale) kullanılmıştır. 4 haftanın sonunda ölçekler tekrar uygulanmış ve müdahalenin etkinliği incelenmiştir. **Sonuçlar:** Çalışmamızın sonucunda araştırma grubunda ilk ve son ölçümlerde CASP ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği sonuçlarına göre fark olmasına rağmen; çalışma grubu ve kontrol grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). **Tartışma:** Pilot çalışmamızda olgu sayısının azlığı nedeniyle ilk ve son değerlendirme sonuçlarında araştırma grubunda hem toplumsal katılım hem de kardeş ilişkilerinde önemli gelişmeler olmasına rağmen kontrol grubu ile karşılaştırıldığında bu fark sonuçlara yansımamıştır. Engelli çocuklara uygulanan grup aktivitelerinin daha fazla sayıdaki çocuk ile katılım ve kardeş ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyecek ve rehabilitasyon alanındaki müdahalelere ışık tutacak çalışmalara ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Grup aktivitesi; Kardeş ilişkileri; Katılım; Engelli çocuklar

ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to examine the effects of group activities which are applied to disabled children and their siblings on social participation and sibling relationships. **Material and Methods:** Four disabled children and their healthy siblings were included in this study as research group. As the control group, four disabled children and their healthy siblings participated in the study. Group activities have been implemented one day a week for 1,5 hours in accordance with the children's interests and requests for 4 weeks. "Demographic Data Collection Survey" as Rating Scales, "Child and Adolescent Participation Scale (CAPS)" was used for participation and "Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale" was used for sibling relationships respectively. Scales have been applied again after 4 weeks, the first and the last points have been compared. **Results:** As a result of our study, no statistically significant difference has been determined between the study group and the control group based on the results of the CASP and Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale ($p>0,05$). **Conclusion:** In our pilot study, due to insufficient number of cases, even though there were significant improvements in social participation and sibling relationships according to the pre and post evaluation results, when compared with the results of the Control Group, this improvement could not be included in the results. Studies that will analyze the effects of group activities on participation and sibling relationships, with the participation of more children are needed to shed light on the field of rehabilitation intervention.

Key Words: Group activity; Sibling relationship; Participation; Disabled children

Ergoterapi anlamlı ve amaçlı aktivitelerle sağlığı ve refahı geliştiren kişi merkezli bir sağlık mesleğidir (Law, M.C., Baum ve ark. 2005). Bireyin amaçlı ve anlamlı bulduğu her aktiviteye ulaşılabilirliğini ve katılımını sağlayan, yol gösterici olan ve destekleyen bütün fiziksel ve sosyal müdahalelerin tümü ergoterapinin içerisindedir (Karayazgan, 2013). Ergoterapinin amacı, kişinin yapmaya gereksinim duyduğu ya da yapmak istediği aktivite ve rollere katılımını yani aktivite performansını arttırmaktır. Bundan dolayı ergoterapi programlarının sonuç değerlendirmelerinde, aktivite performansında düzelme ve artış veya aktivite katılımından kaynaklanan memnuniyetine odaklanılır (Salar, 2011).

Kardeş ilişkileri çocuğun büyüyüp geliştirdiği sosyal ve duygusal ortama etkisi nedeniyle önemli olmaktadır (Brody, 1998). Çocuk, ilk sosyal deneyimlerini kardeşiyle yaşamakta ve sosyalleşme yolundaki ilk adımlarını kardeşiyle atmaktadır. Kardeşler arası ilişki, çeşitli deneme yanımların yapıldığı, gelecekteki sosyal ilişkileri ve başa çıkma stratejilerini ve kişilik gelişimini etkileyen bir sistemdir (Etmek, 2007). Kardeş ilişkileri, diğer sosyal ilişkilere göre yaşamın en önemli dönemlerine, fiziksel ve duygusal bağlarla bağlanmasını sağlar. Kardeşler sonu olmayan bir ilişki yaşamakla beraber, kurdukları bu bağ sayesinde elde ettikleri gücü ve beceriyi, diğer sosyal ilişkilerinde de kullanırlar. Engelli kardeşe sahip olan çocuklar bir yandan kardeşlerinin farklılığını anlamaya çalışırken, diğer yandan da normal kardeşi olan yaşitlarına oranla daha fazla sorumluluk aldıklarını ve anne babalarından daha az ilgi gördüklerini hissedebilirler (Aksoy, A.B., Yildirim, G.B. 2008).

Engelli bir kardeşe sahip olan her bir çocuğun tepkisi onun yaşı ve gelişim seviyesine bağlı olarak değişmektedir. Engelli bir kardeşe sahip olan çocuk, bu duruma uyum sağlarken ve günün gerçekleri ile başa çıkmaya adapte olurken zaman içerisinde değişmeye oldukça meyillidir (Ahmetoğlu, E., Aral, N. 2004). Aile engelli çocuğun ihtiyaçlarını yerine getirebilmek için engelli çocuğa daha fazla ilgi ve hoşgörü gösterebilmekte, işbirliği ve yarışma için özelleştirilmiş kurallar geliştirebilmektedir. Bu durum kardeşler arasında adil olmayan işbirliği ve yarışma koşullarını ortaya çıkarmaktadır (Crouthamel, 1988). Özel gereksinimli çocuğun kardeşi olmanın zorluk-

larının yanı sıra; kardeşlerden birinin otizmlili olması durumunda kardeş ilişkileri, normal gelişim gösteren kardeşler için daha sıkıntılı bir süreçtir (Sinclair, Franklin, 2000). Kardeşlerden birinin otizmlili olması durumunda kardeş ilişkisinin nasıl etkilenebileceğine dair yapılan araştırmada, kardeşinin çocuk oyunlarına hiç ilgi göstermemesi durumunda hayal kırıklığı ve şaşkınlık yaşayarak kardeşiyle ilişki kurmaktan vazgeçip enerjisini diğer insanlar üzerinde yoğunlaştıracağı ileri sürülmüştür (Harris, Glasberg, 1994). Kardeşler arasında yaşanan sorunlar, kardeşlerden birinin niteliklerinin "üstünlüğü" ya da "eksikliği" ile ortaya çıkabilir (Dunn, 1983). Otizmlili çocukların kardeşlerinin davranış sorunları ve kişilik özellikleri örüntülerinin incelendiği çalışmada; otizmlili çocukların kardeşlerinin sağlıklı kardeşe sahip çocuklardan daha fazla sorun gösterdikleri bulunmuştur (Erden, Akçakın, 2001). Otizmlili çocuklar okul öncesi dönemde yaşitları ile ilişki kurup geliştirmekte zorlanırlar. Genellikle tek başlarına yapabilecekleri işlerle uğraşırlar. Diğer çocukların oyunlarına katılmazlar, tek başlarına oynamayı tercih ederler (Bodur, Soysal, 2004).

Katılım; çocukların sosyal beceriler, düşünme, iletişim, tartışma, öncelik belirleme ve karar verme becerilerini geliştirir, çocuklara tercih yapma hakkı verir ve tercih yapmalarını sağlar, isteklerini ve ihtiyaçlarını anlamalarına yardımcı olur (Jackson, 2003; Sinclair, Franklin, 2000). Toplumsal katılım; bireyin kendi alanındaki aktivitelere katılımda yeterli olmasıdır. (Akyürek, 2011). Aktiviteye katılım çocukların sosyal becerilerinin gelişimine ve sosyalizasyona yardımcı olmaktadır. Çocukların çoğu çeşitli fiziksel, zihinsel veya duygusal nedenlerden dolayı anlamlı aktivitelere başarılı bir şekilde katılım sağlamak için yeterli fırsatlardan yoksun kalırken bazıları da finansal ve sosyal kaynakların eksikliğinden dolayı aktivite mahrumiyeti yaşamaktadır. Çocukluk dönemi aktivitelerine katılmama dışlanma ve yalnızlıkla sonuçlanabilmektedir (Mandich, Rodger, 2006). Yapılan çalışmalarda SP'li çocukların engellerinin aktiviteleri toplum temelli gerçekleştirmelerini etkilediği, daha çok ev içindeki aktivitelere katıldıkları ve genellikle pasif aktiviteleri tercih ettikleri saptanmıştır (Akyalçın, 2012). Engelli çocukların katılımlarını ölçmek toplumda sağlık hizmetlerinin ve müdahalelerin etkinliğini görmek

açısından önemlidir (Michelsen, Flachs, Uldall ve ark. 2009)

Özel ihtiyaçları olan engelli çocukların kardeşleriyle oynamaları çocukların gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Ergoterapistlerin duygusal problemleri ve uyum sorunları olan kardeşlerle ilgili müdahaleleri önemlidir. Çünkü aile uyumunu ve çocuğun gelişimi üzerinde kardeşin önemli rolü vardır (Janson, Law, 2002).

Günümüzde katılımla ilgili çalışmalara ilgi artmasına rağmen engelli çocukların sağlıklı kardeşleriyle birlikte yaptıkları grup aktivitesinin etkisini inceleyen bir çalışma literatürde bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın amacı engelli çocuklar ve kardeşlerine uygulanan grup aktivitelerinin çocukların toplumsal katılımları ve kardeş ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Çalışmamızın hipotezleri:

- 1) Engelli çocuklar ve kardeşleri için uygulanan grup aktivitesinin katılıma etkisi yoktur.
- 2) Engelli çocuklar ve kardeşleri için uygulanan grup aktivitesinin kardeş ilişkileri üzerine etkisi yoktur.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmamızda engelli çocuklar araştırma grubu ve kontrol grubu olarak iki grupta incelendi. Çalışmaya Ankara'da bulunan yaşları 5-13 arasında olan 2 otizm, 1 ensefalopati, 1 yaygın gelişimsel bozukluk tanısı almış çocuklar ve kardeşleri alınırken 2 otizm, 1 serebral paralizi, 1 yaygın gelişimsel bozukluk tanısı almış çocuklar ve kardeşleri kontrol grubu olarak alındı. Çalışma için ailelere aydınlatılmış onam formu imzalatıldı.

Engelli çocuklar ve kardeşleri için uygulanacak grup aktivitesinin katılımları ve kardeş ilişkileri üzerindeki etkisini incelemek için yaptığımız bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Ergoterapi Bölümü Duyu Bütünleme Odasında gerçekleştirildi. Çalışmaya alınan 4 engelli çocuk ve kardeşleri haftada 1 gün 1.5 saat olmak üzere grup aktivitelerine katıldı. Değerlendirme ölçekleri olarak Demografik Bilgi Toplama Anketi, katılım için Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası (CAPS) ve kardeş ilişkileri için Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale) kullanıldı. 4 haftanın sonunda ölçekler tekrar uygulanarak, ilk ve son puanları karşılaştırıldı.

1. Demografik Bilgi Toplama Anketi

Tüm çocukların ailelerinden değerlendirmeye başlamadan önce aşağıdaki demografik bilgiler alındı; ankete cevap veren kişinin adı ve yakınlığı, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyeti, çocuğa konulan tanı, kullandığı yardımcı araçlar, çocuğun öğrenim durumu, evde kimlerle yaşadığı, kardeşlerinin sayısı ve yaşları kaydedildi.

2. Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası (CASP)

Çocuk ve adolesanların katılım seviyelerini değerlendiren CASP Türkçeye çevrilerek uygulandı. Bu test aile tarafından verilen bilgiye göre çocukların ev, okul, toplumsal aktivitelere katılımını ölçen bir testtir. 20 Sıralı ölçekli maddeden ve dört alt bölümden oluşmaktadır: 1) Evde Katılım (6 madde), 2) Mahalle ve Toplum Katılımı (4 madde), 3) Okul Katılımı (5 madde) ve 4) Ev ve Toplum Yaşam Faaliyetleri (5 madde).

20 madde beş puanlık bir ölçekte derecelendirilir: Yaşına uygun (Tam katılım), Biraz kısıtlı, Çok kısıtlı, Yapamaz, Uygulanamaz (aktivitelere katılımı beklenemez). 5 yaş ve üzeri çocuklara uygulanabilir.

3. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale)

Schaeffer-Edgerton (1979) ve Mc Hale et al., (1986) tarafından geliştirilen, normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla annelere uygulanan form 30 sorudan oluşmaktadır.

Ölçekte yer alan maddelere verilen tepkiler, Hiçbir zaman- Nadiren- Bazen- Sık sık- Her zaman şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin puanlanmasında "Hiçbir zaman" yanıtı 1, "Nadiren" yanıtı 2, "Bazen" yanıtı 3, "Sık sık" yanıtı 4, "Her zaman" yanıtı 5 olarak kayıt edilmiş ve istatistiksel analizlerin yapılması amacıyla bilgisayara girilmiştir. Ölçekte bazı maddeler tersine (reverse) puanlanmıştır. Bilgisayarda SPSS programında, ölçekte tersine puanlanan maddelere (2., 8., 10., 12., 20. ve 21.madde) verilen yanıtlar 5 yerine 3, 4 yerine 2, 3 yerine 3, 2 yerine 4 ve 1 yerine 5 değeri olarak yeniden kodlanmıştır. Sorulardan alınan yüksek puanlar o konuya ilişkin olumlu oranları vermektedir. Yani çocuğun nazik olmakla ilgili soru-

lardan yüksek puan alması, o çocuğun kardeşiyle ilişkilerinde nazik olduğunu, fiziksel saldırganlıkla ilgili sorulardan yüksek puan alması, o çocuğun kardeşiyle ilişkilerinde fiziksel olarak saldırgan olduğunu göstermektedir.

Grup Aktivitesi Uygulaması

İlk hafta ailelere değerlendirme ölçekleri verildi ve birinci değerlendirmeler yapıldı. Çocuklarla tanışıldı ve çocukların ilgi ve istekleri belirlendi. Oyun tercihleri öğrenildi ve bu doğrultuda aktiviteler başlandı.

1. Hafta: Tanışma ve gruplara isim verme-Kutu kutu pense oyunu-Balon yakalama-Resim çizme -Yağ satarım bal satarım oyunu
2. Hafta: Kukla oyunu-Çatlak-patlak oyunu-İstiktop-Puzzle yapma - Origami-Parmak boyası ile resim çalışması
3. Hafta: İp atlama-Gruplara ayrılarak halat çekme oyunu - Topları yuvarlayarak yarışma - Basketbol-Şarkı eşliğinde taklit çalışmaları
4. Hafta: Her grubun en sevdiği oyunun oynanması - Kardeşiyle birlikte el arabası yarışı

İstatistiksel analiz: İstatistiksel analizler için "SPSS 15 for Windows" programı kullanıldı. Sonuçlar aritmetik ortalama ve standart sapma ($X \pm SS$) olarak ifade edildi. Her iki grubun verileri Mann Whitney U testi ile karşılaştırıldı ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

SONUÇLAR

Demografik Bulgular

Çalışmamızda araştırma grubunu 1 kız 3 erkek engelli çocuk ve onların sağlıklı kardeşleri oluşturdu. Kontrol grubuna ise 1 kız 3 erkek engelli çocuk ve onların sağlıklı kardeşleri dahil edildi. Olguların demografik bilgileri Tablo 4.1.'de verildi (Tablo 1.). Çalışmaya alınan çocukların kardeşlerinin yaşları Tablo 2.'de verildi. Tablo 2. incelendiğinde engelli çocukların sağlıklı kardeşlerinden 1.kardeşin 2'sinin 5 yaşında, 2'sinin 6 yaşında, yine 2'sinin 13 yaşında olduğu, 2. Kardeşi olan 2 kişinin olduğu yaşlarının 9 ve 13 olduğu görülmektedir.

Demografik bilgi toplama anketinden elde edilen bulgulara göre araştırma grubundaki ve kontrol grubundaki bütün çocuklar anne ve baba-sıyla birlikte yaşamaktaydı.

Grup aktivitesine katılan araştırma grubundaki çocukların Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası

Tablo 1. Demografik Özellikler

Demografik Özellikler	n	%
Cinsiyet		
Kız	2	25,0
Erkek	6	75,0
Yaş		
5	1	12,5
6	3	37,5
9	2	25,0
10	1	12,5
11	1	12,5
Yaş ortalaması 7.75±12.25		
Tanı		
CP	1	12,5
Ensefalopati	1	12,5
Otizm	4	50,0
YGB	2	25,0
Öğrenim Durumu		
Anaokulu	4	50,0
İlkokul	3	37,5
Ortaokul	1	12,5
Kardeş Sayısı		
1	6	75,0
2	2	25,0

(CASP) sonuçları Tablo 3.'te kontrol grubundaki çocukların Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası (CASP) sonuçları Tablo 4.'te verildi.

Tablo 3.'te görüldüğü gibi ilk ve son değerlendirmelerde Çocuk ve Adolesan Katılım Skalasının (CASP) tüm alt ölçeklerinin ortalama puanlarında ve toplamında artış vardır ancak katılım skalasındaki sonuçlara göre tüm alt ölçeklerde ve toplam puanında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p > 0,05$).

TARTIŞMA

Engelli çocuklar ve kardeşlerine uygulanan grup aktivitelerinin çocukların toplumsal katılımları ve

Tablo 2. Kardeşlerin yaşları

Kardeşlerin Yaşları	n	%
1. Kardeşin Yaşı		
3	1	12,5
5	2	25,0
6	2	25,0
8	1	12,5
13	2	25,0
2. Kardeşin Yaşı		
9	1	50,0
13	1	50,0

kardeş ilişkileri üzerindeki etkisini incelediğimiz pilot çalışmamızda olgu sayısının azlığı nedeniyle ilk ve son değerlendirme sonuçlarında araştırma grubunda hem toplumsal katılım hem de kardeş ilişkilerinde önemli gelişmeler olmasına rağmen kontrol grubu ile karşılaştırıldığında bu fark sonuçlara yansımamıştır.

Aktivitelere katılım engeli olup olmamasına bakılmaksızın bütün çocukların normal gelişimleri için gereklidir. Çocukluk döneminin aktiviteleri kişinin bağımsızlığını geliştirmesini, üretken olmasını, oyun ve tercihini yapmasını, iletişim becerilerini gerektirir. Bir şeyi yaparak veya günlük aktivitelere katılarak çocuklar yeni beceriler geliştirirler. Yeni deneyimlere ve aktivitelere katılım öz saygı ve benlik algısının kazanılmasını ve toplumun bir üyesi olmayı sağlar (Law, 2002). Çocukların çoğu çeşitli fiziksel, zihinsel veya emosyonel nedenlerden dolayı anlamlı aktivitelere başarılı bir katılım sağlamak için fırsatlardan yoksun kalmaktadır. Çocukluk dönemi aktivitelerine katılmama sosyal izolasyon, dışlanma ve yalnızlıkla sonuçlanabilmektedir (Mandich, Rodger, 2006). Eşitlik ve insan hakları açısından düşünüldüğünde engelli çocukların diğerlerinden ne kadar az katılım gösterdiklerinin bilinmesi gereklidir. Engelli çocukların katılımlarını ölçmek toplumda sağlık hizmetlerinin ve müdahalelerin etkinliğini görmek açısından önemlidir (Michelsen, S.I., Flachs, E.M., Uldall, P., Eriksen, McManus, V., Parkes, J. ve ark., 2009).

Yapılan çalışmalarda SP'li çocukların engellerinin aktiviteleri toplum temelli gerçekleştirme-

lerini etkilediği, daha çok ev içindeki aktivitelere katıldıkları ve genellikle pasif aktiviteleri tercih ettikleri saptanmıştır (Akyalçın, 2012).

Çalışmamızda Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası (CASP) sonuçlarına göre; grup aktivitesine katılan çocukların evde katılım ve okulda katılım alt ölçeklerinin ortalama puanlarında 2 puanlık bir artış tespit edilirken kontrol grubundaki çocukların evde katılım ve okulda katılım alt ölçeklerinin ortalama puanlarında 0,25'lik azalma tespit edilmiştir (Bkz; Tablo 3., Tablo 4).. Ayrıca, grup aktivitelerine katılmayan çocukların katılım ve sosyal becerileriyle ilgili problemleri devam ederken grup aktivitesine katılan çocukların sosyal beceri ve iletişimlerinde artış gözlenmiştir. Grup aktivitesine katılan çocuklardan Olgu2'nin annesinin '*Çocuğum diğer çocuklarla daha fazla oyun oynamaya başladı.*' sözleri çocukların sosyal becerilerindeki değişimleri en iyi biçimde göstermektedir. Ancak haftada 1 kez 1,5 saatlik seanslarla uygulanan toplamda 4 seans yapılan grup aktivitesinin katılım üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olmamasını çalışmadaki olgu sayısının azlığından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Öte yandan daha uzun çalışma ve seans sürelerinde ve daha fazla olgu sayısı ile yapılacak çalışmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir etkinin bulunabileceği düşünülmektedir

Elde ettiğimiz gözlemsel değerlendirmeler ve annelerden aldığımız feedbackler ışığında; grup aktiviteleri çocukların katılımları üzerinde işlevseldir. Çalışmamızda engelli çocukların ve sağlıklı

Tablo 3. Grup aktivitesine katılan çocukların Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası değerlendirme sonuçları

İlk ve Son Ölçümler	n	Ortalama Puan	P
CASP EK1	4	16,5	
CASP EK2	4	18,5	0,066
CASP MTK1	4	9	
CASP MTK2	4	10	0,180
CASP OK1	4	12,75	
CASP OK2	4	14,75	0,066
CASP ETYF1	4	9,25	
CASP ETYF2	4	10	0,180

EK: Evde Katılım
MTK: Mahalle ve Toplum Katılımı
OK: Okulda Katılım
ETYP: Ev ve Toplum Yaşam Faaliyetleri

Tablo 4. Kontrol grubundaki çocukların Çocuk ve Adolesan Katılım Skalası (CASP) değerlendirme sonuçları

İlk ve Son Ölçümler	n	Ortalama Puan	P
CASP EK1	4	14,5	
CASP EK2	4	14,25	0,317
CASP MTK1	4	9	
CASP MTK2	4	9,25	0,317
CASP OK1	4	12,5	
CASP OK2	4	12,25	0,317
CASP ETYF1	4	6,75	
CASP ETYF2	4	6,5	0,317

EK: Evde Katılım
MTK: Mahalle ve Toplum Katılımı
OK: Okulda Katılım
ETYP: Ev ve Toplum Yaşam Faaliyetleri

Tablo 5. Araştırma ve kontrol grubundaki çocukların Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği sonuçları

İlk ve Son Ölçümler	Grup A			Grup K		
	n	Ortalama Puan	p	n	Ortalama Puan	p
Schaeffer1	4	85,5	0,66	4	85,5	0,102
Schaeffer2		89,5			86,7	

kardeşlerinin grup aktivitelerine severek katıldıkları, kardeşlerini destekledikleri, arkadaş edindikleri görülmüştür ve çocuklar aktiviteler sırasında eğlendiklerini, gruba sürekli gelmek istediklerini ifade etmişlerdir. Grup aktivitelerinin süreç içerisinde etkisinin görüleceği düşünülmektedir.

Kardeşler arası ilişki ve kardeşlerin birlikte aktivitelerine katılmaları gelecekteki sosyal ilişkileri ve başa çıkma stratejilerini ve kişilik gelişimini etkileyen bir sistemdir (Etmek, 2007). Otistik çocukların kardeşlerinin davranış sorunları ve kişilik özellikleri örüntülerinin incelendiği çalışmada; otistik çocukların kardeşlerinin sağlıklı kardeşe sahip çocuklardan daha fazla sorun gösterdiklerini bulmuştur (Erden, Akçakın, 2001). Çocuğun engelli kardeşiyle kuracağı ilişkide kardeşinin engel tanısı fark yaratırken, kardeşini kabullenmede tanı fark yaratmamaktadır. Kardeşin engel tanısı, çocuğun engelli kardeşiyle kuracağı ilişkide önemli rol oynamaktadır (Aksoy, A.B., Yıldırım, G.B., 2008).

Literatür incelendiğinde engelli çocuklar ve kardeşlerine uygulanan grup aktivitesinin kardeş ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak özel ihtiyaçları olan çocukların kardeşleri üzerinde yapılan bir çalışma sonucunda Ottawa Çocuk Tedavi Merkezinde kardeş programları oluşturulmuştur. Fiziksel engelli çocukların kardeşlerinin kaygılarıyla ilgili aile destek grubu oluşturulmuş, kardeş programı duygusal veya davranışsal sorunları olan kardeşler için bir terapi grubu şeklinde tasarlanmıştır. Kardeşleriyle birlikte aktivite günleri oluşturulmuştur (Janson, Law, 2002).

Çalışmamızda çocukların kardeş ilişkilerini değerlendiren Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği sonuçlarına göre; grup aktivitesine katılan çocuklarda kardeş ilişkilerinde olumlu yönde değişiklikler olup; ortalama puanda 4 puan artış varken kontrol grubunda ise 1 puan artış

olduğu görülmüştür. Grup aktiviteleri sırasında sağlıklı çocukların engelli kardeşlerini desteklemeye başladıkları görülmüştür ve ilk haftalardaki kıskançlıklar azalmıştır. Daha önce kardeşi ile ilgili farkındalığı fazla olmayan Olgu1'in kardeşi grup yarışmalarında engelli kardeşinin kazanması için başarılarak '*Hadi yapabilirsin!*' şeklinde destek vermiştir. Ayrıca ilk haftalarda sadece kendi aktivitesiyle ilgilenirken son haftalarda engelli kardeşine yardım tekliflerinde bulunmuştur. Birlikte yapılan aktivitelerde birbirlerine daha çok yardım etmeye başlamışlardır. Bu geri bildirimlerden de yola çıkarak daha uzun çalışma ve seans sürelerinde daha anlamlı bir etkinin bulunabileceği düşünülmektedir.

Grup aktivitesine katılan engelli çocukların annelerinin ifadeleri değerlendirildiğinde; bazı çocukların evde ve toplumda katılımlarının arttığı, sosyal iletişim becerilerinin geliştiği, kardeşleriyle ilişkilerinin düzeldiği ve daha iyi anlaştıkları görülmektedir.

Anneler çocukların grup aktivitesi sonrası mutlu olduklarını ve bir sonraki hafta gelmek için heyecanlandıklarını ifade etmişlerdir. Olgu2'nin kardeşi '*Bu hafta bitecek mi? Ama ben hep buraya gelip kardeşimle oynamak istiyorum!*' şeklinde duygularını ifade etmiştir. Olgu4'ün annesi '*Grup aktivitesinde yaptıklarını evde de birlikte yapmaya başladılar, onları böyle görünce biz de mutlu oluyoruz.*' şeklinde evde de olumlu gelişmeler olduğunu ifade etmiştir. Olgu3'ün annesi ise '*Evdeki kıskançlıkları biraz azaldı. Buraya gelmeyi ikisi de çok istiyor.*' diyerek kardeş ilişkilerindeki değişimi ifade etmiştir. Olgu4'ün annesi '*Diğer çocukları görmeleri ve birlikte bir şeyler yapmaları çok hoş, kendi aralarında da artık daha iyi anlaşabiliyorlar.*' derken

Olgu4 ün '*Çok eğlendim, yine gelelim.*' Olgu3 ün '*Kardeşim bana evde de nasıl uçak yapacağımı gösterdi, bugün de yapalım.*' ifadeleri grup aktivi-

telerinin çocukların motivasyonunu ne kadar artırdığını göstermektedir. Olgu1 'Yarışı biz kazandık, çok iyi oynadık.' diyerek kardeşiyle oluşturduğu grubun başarısını dile getirmiştir.

Çalışmamız başlangıçta daha fazla çocuk ile planlanmasına rağmen engelli ve sağlıklı çocukların farklı okullara gidiyor olmaları ve ailelerin müdahale seanslarına ortak zaman yaratıp çocukları bir arada getirmede karşılaştıkları sorunlar çalışmamızın az sayıda olgu ile tamamlanmasına neden olmuştur. Çalışmamızdan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; engelli çocuklar ve kardeşlerine uygulanan grup aktivitesinin çocukların katılımı ve kardeş ilişkileri üzerinde etkisi istatistiksel açıdan anlamlı bulunmasa da, çocukların ve annelerin ifadelerine bakıldığında, grup aktivitesinin çocuklar üzerinde olumlu etkileri olduğu, grup aktivitelerine katılan engelli çocuklara karşı sağlıklı kardeşlerin davranış ve bakış açılarında olumlu yönde değişimler olduğu gözlemlenmiştir. Olgu sayısının, grup aktivitesi seans ve süresinin artırılarak ve daha homojen bir olgu grubuyla yapılacak ileriki çalışmalarda daha objektif ve kanıtla dayalı sonuçların elde edilebileceğini düşünüyoruz.

Engelli çocukların kardeş ilişkilerini daha iyi hale getirmek, sağlıklı kardeşin engelli kardeşine bakış açısını değiştirmek ve birlikte aktiviteye katılmalarını arttırmak için bazı ergoterapi seanslarına kardeşlerin de dahil edilerek grup aktivitelerinin uygulanması ve bu konuda aile eğitimlerinin yapılmasının katkı sağlayacağını öngörmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Ahmetoğlu, E., Aral, N. (2004) Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Aksoy, A.B., Yildirim, G.B. (2008) Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri ile Kardeşlerini Kabullemeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.
- Akyalçın, S. (2012). Serebral Paralizili Çocuklarda Aktivitelere Katılımın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisinin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akyürek, G. (2011). Engelli Kişilerin Toplumsal Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bodur, Ş., Soysal, Ş. (2004) Otizmin erken tanısı ve önemi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 13 (10), 394-398.
- Brody, G.H. (1998) Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual review of psychology*, 49 (1), 1-24.
- Crouthamel, C.S. (1988) Siblings of handicapped children: A group support program. *Early child development and care*, 37 (1), 119-131.
- Dunn, J. (1983) Sibling relationships in early childhood. *Child Development*, 787-811.
- Erden, G., Akçakın, M. (2001) Otizmi olan çocuklar ve kardeşlerinin davranış sorunları ve kişilik özellikleri örüntüleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8 (3), 145-155.
- Etmek, K.F. Otizm Ve Kardeşler. *Özürlüler'07 Kongre Sergi Ve Sosyal Etkinlikleri*, 203.
- Harris, S.L., Glasberg, B.A. (1994). Siblings of children with autism: A guide for families: Woodbine house Bethesda, MD.
- Jackson, S.E. (2003) What Works for Children? Effective Services for Children and Families. *Child & Family Social Work*, 8 (2), 151-152.
- Janson, K., Law, M. (2002) Siblings of Children with Special Needs. *Physical & occupational therapy in pediatrics*, 22 (1), 73-78.
- Karayazgan, S. (2013). Şizofreni Hastalarına Bakım Verenlerin Aktivite, Aktivite Performansı Ve Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitelerinin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Law, M. (2002) Participation in the occupations of everyday life. *The American Journal of Occupational Therapy*, 56 (6), 640-649.
- Law, M.C., Baum, C.M., Dunn, W. (2005). Measuring occupational performance: Supporting best practice in occupational therapy: Slack Incorporated.
- Mandich, A., Rodger, S. (2006) Doing, being and becoming: Their importance to children.
- Michelsen, S.I., Flachs, E.M., Uldall, P., Eriksen, E.L., McManus, V., Parkes, J. ve diğerleri. (2009) Frequency of participation of 8-12-year-old children with cerebral palsy: A multi-centre cross-sectional European study. *European Journal of Paediatric Neurology*, 13 (2), 165-177.
- Salar, S. (2011). Omurilik Yaralanması Olan Kişilerde Çevresel Faktörlerin Toplumsal Katılım Ve Yaşam Memnuniyetine Etkisi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sinclair, R., Franklin, A. (2000) A Quality Protects Research Briefing: young people's participation. *Department of Health, Research in Practice and Making Research Count: London.*
- Tepeli, Y., Karadeniz, H.K. (2013) Otizmlili ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Alıcı Dil Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of Language and Literature*, 2 (6), 73-89.